

Premeny poetík? (Niekoľko poznámok k reflexii slovenskej literatúry po roku 1989)

IVANA TARANENKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

K problematike slovenskej literatúry po roku 1989 môžem pristupovať dvoma spôsobmi. Môžem sa pýtať na to, ako sa zmenila poetika literárnych textov slovenskej literatúry po roku 1989, no rovnako aj na to, či situácia, ktorá nastala, spôsobila zmenu „poetiky“ ich reflektovania. Mňa v mojom príspevku zaujíma, ako sa odborná literárna verejnosť vyrovnáva so zmenami, ktoré priniesol do literatúry politický zlom v roku 1989. Bola schopná reflektovať reálny stav slovenskej literatúry alebo boli v jej „výstupoch“ prítomné reminiscencie a nastavenia prítomné z iných dôb? Na akom základe sa uskutočnila a uskutočňuje (re)konštrukcia obrazu súčasnej slovenskej literatúry, resp. literatúry posledných osemnástich rokov?

Pred sebou máme zrejme komplex otázok, ktoré sa týkajú jednak zmenenej štruktúry literárneho života, jednak literárnych diel, ktoré po roku 1989 vznikli, a reflexií (od literárnokritických k postupným, viac či menej výrazným pokusom o literárnohistorickú syntézu) slovenskej literatúry tohto obdobia. Nateraz odsuniem literárne texty bokom a pokúsim sa priblížiť niekoľko momentiek, povedzme epizód, reflektovania situácie, do ktorej sa dostala slovenská literatúra po novembri 1989, predovšetkým v priebehu deväťdesiatych rokov.

Aj keď v posledných rokoch ustavične pretrvával pocit, že uvažovať o slovenskej literatúre spomínaného obdobia v literárnohistorických rámcoch je priskoro, pretože stále máme do činenia s našou „súčasnosťou“, iniciatív rôzneho druhu a prác v tejto oblasti je prekvapivo veľa (a to nerátam diplomové a dizertačné práce).

Už v roku 1996 zorganizovala redakcia novovzniknutého časopisu *RAK* diskusiu o literatúre deväťdesiatych rokov (*Literatúra rokov 90. – výnimočná alebo svoja?* In: *RAK*, roč. 1, 1996, č. 2.), ktorá mala nadväzovať na text Pavla Matejoviča *Viac odvahy k premýšľaniu*, uverejnený v predchádzajúcom, prvom čísle časopisu. Sprevádzali ju veľmi zreteľné a autenticky prežívané rozpaky nad stavom, v ktorom sa literatúra za posledných šesť rokov ocitla. Ich dopovedaním bola anketa o literárnom živote, ktorú *RAK* o tri roky inicioval. Predchádzalo jej uverejnenie štúdie Utte Rasslof *Poetika coolness*, ktorá sa pokúsila na úrovni poetiky pomenovať dominujúce tendencie slovenskej prózy deväťdesiatych rokov. Takisto v roku 1999 vyšla v časopise *OS* štúdia Petra Zajaca *Prelomové či svoje?*, ktorá mapovala procesy prebiehajúce v slovenskej literatúre v rovnakom období. Jej český preklad bol uverejnený v piatom čísle časopisu *Host* v roku 2001 pod názvom *Slovenská literatúra devadesiatých let v obrysech*.

Popri časopisecky uverejnených textoch, ktoré reflektovali pohyby súčasnej slovenskej literatúry, začlenili koncom deväťdesiatych rokov toto literárne obdobie do širšieho literárnohistorického kontextu antológia *Čítame slovenskú literatúru* (1998), ktorej tretia časť zahŕňa aj literatúru po 1989, *Slovník slovenských spisovateľov* (prvé vydanie, 1999) vypracovaný pod vedením Valéra Mikulu a tiež *Slovník diel slovenskej literatúry 20. storočia* (posledne dve menované samozrejme na báze lexikografického prístupu).

Mnohé pokusy zhodnotiť „súčasnú literatúru“ sú prítomné aj po roku 2000 (viaceré z nich iniciovala redakcia časopisu *Romboid*) a na prvý pohľad sa zdá, že sa im dostalo aj úspešného zavŕšenia – pripomeniem kapitoly v *Dejinách slovenskej literatúry III* (po roku 1945, druhé rozšírené vydanie z roku 2006) Viliama Marčoka. V tomto kontexte možno spomenúť publikáciu *Slovenská literatúra po roku 1989* autorov Hochel – Čúzy – Kákošová (2007) alebo prácu Zoltána Rédeya *Súčasná slovenská próza* (2007).

Skôr ako sa budem venovať niektorým z týchto literárnovedných, resp. literárnohistorických reflexií, pripomeniem očakávaná, ktoré existovali v súvislosti so slovenskou literatúrou tesne pred reálnym politickým zlomom v novembri 1989.

Štúdie Milana Šútovca Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém, Evy Jenčíkovej a Petra Zajaca Situácia slovenskej literatúry, obe uverejnené začiatkom roka 1989 v časopise *Slovenské pohľady*, viedli, resp. stali sa podkladom pre usporiadanie konferencie 16. mája 1989 v Budmericiach. Diskusné príspevky boli vo väčšej miere uverejnené v koncoročných číslach *Slovenských pohľadov* v roku 1989. Uvedené texty vychádzali z procesov prebiehajúcich v literatúre približne od polovice osemdesiatych rokov a stali sa impulzom pre zhodnocovanie a účtovanie s normalizačným obdobím, pre viac či menej otvorené spochybnenie a narušenie mocensky a ideologicky nastoleného obrazu literatúry, resp. jej modelovania po roku 1968. Rámcovala ich, vo všetkých aspektoch, dobovo aktuálna „perestrojková“ atmosféra, niektoré z nich sa odvolávali i na postmodernú situáciu kultúry, literatúry na Západe: či už to bol príspevok Evy Jenčíkovej a Petra Zajaca alebo Valéra Mikulu. Neohlasovali len zmenu perspektívy pri hodnotení dobovej literatúry, ale s veľkými nádejami pozerali do budúcnosti. (Samozrejme vyskytli sa tu aj príspevky z opačnej strany: vystúpenie Stanislava Šmatláka alebo Karola Rosenbauma.) Táto nádej sa týkala zmeny „z direktívneho riadenia literatúry, spojeného s monolitnou predstavou literárnej tvorby a literárneho života na mnohohlasné utváranie literatúry“, spojenú „s dynamickým modelom literárnej tvorby a literárneho života, vymedzeným vnútornou diferenciaciou (pluralizmom) literárnej tvorby a literárneho života a zároveň utváraním väzieb medzi jednotlivými individuovanými výkonmi, ktoré prispievajú k rastu komplexnosti (a s ním tvorivosti a dynamickosti) celého literárneho organizmu. S tým súvisí základná zmena ‚zakrytého‘ modelu literárneho života na model otvorený, poskytujúci priestor na názorový a generačnú diferenciaciu.“¹

Jedným z určujúcich momentov, ktorý sprevádzal uvedené očakávaná, bolo vnímanie aktuálnej situácie ako „prechodu“, ako „bytie na prahu“ niečoho nového, pričom dôležitú úlohu tu zohral pojem krízy. Tá sa jednak chápala ako pre literatúru negatívny stav, diagnostikovaný najmä v „slabo fungujúcej existencii literatúry ako spoločenského organizmu“, konštatovala sa strata jej spoločenskej prestíže. I napriek istému skepticizmu sa vysoký spoločenský status literatúry a spisovateľskej obce nespochybňoval, naopak, literárne procesy, diferenciacie a zmeny boli považované za markery procesov, diferenciacií a zmien v širšom spoločenskom kontexte. Výrazne však bolo prítomné aj pozitívne vy-

¹ JENČÍKOVÁ, Eva – ZAJAC, Peter: Situácia súčasnej slovenskej literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 2, s. 47.

medzenie krízy ako „vývinovo produktívneho stavu“² (Šútovec), „potenciálne produktívnej situácie, signalizujúcej proces kvalitatívnej premeny v rámci systému, prípadne premenu celého systému ako kvality“.³ Očakával sa teda pohyb, ktorý nastolí v literatúre novú kvalitu, pohyb, ktorého nositeľom a stimulátormi budú príslušníci novej generácie (tu pripomeniem dobovo aktuálne volanie po literárnom časopise pre mladých), pričom literatúra má fungovať ako samoregulujúci organizmus s otvorenosťou voči životnému svetu, ktorý „zaručuje literatúre vnútornú dynamiku“.⁴ Za podmienky „sebestačnosti, „svojjákonosti“ literatúry, ako vnútorne diferencovaného a zároveň komplexného organizmu“ sa literatúra mala stať „orgánom spoločenskej tvorivosti“. „Svojjákonosťou“ literatúry sa rozumela predovšetkým jej zbavenosť od ideologických tlakov a nárokov, „komplexnosť“ obsahovala v sebe okrem iného nádej na „reintegráciu“ literatúry, teda prekonanie jej rozčesnutia (podobu ktorej však na Slovensku určovala aj existencia „šedej zóny“) – symbolicky k jej prvým krokom došlo priamo na konferencii v Budmericiach, kde vystúpili Milan Hamada, Jozef Bžoch, spomínalo sa meno Dominika Tatarku.

Hoci sa viackrát hovorilo o novej kvalite, stav, ktorý sa očakával a ku ktorému mali požadované zmeny viesť, vlastne nadväzoval na literárnu situáciu šesťdesiatych rokov, opakoval ju. Šesťdesiate roky neboli prítomné len svojím étosom ako mimoriadne plodné literárne obdobie, ktoré bolo násilne narušené vojenskou intervenciou v auguste 1968, ale aj ako stav, ku ktorému sa treba vrátiť a pokračovať v ňom. Krokmi k nemu mali byť „oživenie existencie literárnych časopisov ako podmienky vnútorne mnohotvárneho dialógu autorov, čitateľov, literárnych kritikov, kultúrnej politiky“, „reštitúcia fungovania literatúry ako plnohodnotného organizmu“ a „nástup autentickej mladej generácie, ktorá vnáša novú dynamiku do celého literárneho organizmu a najprirodzenejšie preskupuje súradnicový systém súčasnej literatúry“⁵ a jeho výsledkom „objavovanie nových horizontov životných potencií a hodnôt“.⁶

V širšom literárnohistorickom kontexte by sme mohli konštatovať, že želané perspektívy, o ktorých sa hovorilo, vychádzali z modelu, ktorý sa v slovenskej literatúre 20. storočia už reprízoval – napríklad v medzivojnovom období, v situácii „uvolňovania ideologických požiadaviek“, resp. „otvárania okien“, ku ktorej došlo v slovenskej literatúre aj v medzivojnovom období.

Bez toho, aby sme rekapitulovali známe fakty o literárnej situácii po novembri 1989, týkajúce sa napr. zrušenia ideologického tlaku a cenzúry, návratu autorov a diel neželaných v minulom režime do literárneho obehu, na úvod charakteristiky ponovembrového obrazu slovenskej literatúry skonštatujeme, že skutočne vznikol priestor pre slobodnú autorskú tvorivosť a názorovú pluralitu, reintegráciu slovenskej literatúry, kompletizáciu a prehodnotenie jej obrazu vzhľadom na minulosť. Začali vychádzať diela predtým in-

² ŠÚTOVEC, Milan: Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 1, s. 37.

³ JENČÍKOVÁ, Eva – ZAJAC, Peter: Situácia súčasnej slovenskej literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 2, s. 47.

⁴ Tamže, s. 70.

⁵ Tamže, s. 71.

⁶ Tamže.

ditnej, disidentskej či exilovej literatúry, do literárneho života sa vrátili autori, ktorí počas obdobia normalizácie boli z neho vylúčení. Spomínané procesy však veľmi často nemali reálny vplyv na podobu, resp. poetiku literatúry, nastolená pluralita nezriedka vyústila do vzájomnej indiferentnosti. Peter Zajac v tejto súvislosti konštatoval: „Nastala situácia spriestornenia času, kde sa vedľa seba prvýkrát ocitajú diela, ktoré vznikli pred polstoročím, pred dvadsiatimi rokmi, v minulom desaťročí, i tie, ktoré vznikajú teraz. Toto vedľa seba znamená však často tiež mimobežnosť, v ktorej ešte stále do značnej miery zostáva predovšetkým verejne publikovaná a exilová literatúra, v menšej miere potom disent.“⁷

Výrazným fenoménom spomínaného obdobia sa stal aj masívny nárast produkcie komerčnej literatúry, literatúry tzv. špeciálnych funkcií (napr. romány pre ženy).

V stručnosti môžeme posuny, ku ktorým došlo v umeleckej literatúre začiatkom deväťdesiatych rokov, rekapitulovať v týchto oblastiach: prekračovanie tabu v jazykovej a v tematickej oblasti, ktoré viedlo k banalizovaniu šokantnosti; maximálne otvorenie sa svetovému literárnemu kontextu, ktoré však nezostalo len pri napojení sa na isté poetiky (tu ako najvýraznejší môžeme spomenúť boom postmodernizmu, ten sa stal vlastne zakladným, ktorým sa dalo pomenovať, označiť skoro všetko), ale bolo aj nadviazaním na určitý inštitucionálny, resp. svetonázorový rámec – príkladom môže byť „ženské“, resp. feministické písanie.

Pri hodnotení nových „vývinových“ kvalít, s ktorými mala literatúra v tomto období prísť, možno súhlasiť s Valérom Mikulom, ktorý konštatuje, že „ponovembrová situácia bezprostredne nepriniesla nové zmeny ani zmeny poetik“⁸ a v inej súvislosti píše, že môžeme hovoriť skôr o epilógu, ako o prológu k novej literárnej epoche. Hoci jeho vyjadrenie sa týka konkrétne „barbarskej generácie“, zdá sa, že platí tvrdenie, že autori nastupujúci do slovenskej literatúry na rôznych spôsoboch rozpracúvajú témy a postupy prítomné v slovenskej literatúre nielen koncom šesťdesiatych rokov, ale predovšetkým v druhej polovici osemdesiatych rokov. Východiská pre slovenskú literatúru deväťdesiatych rokov sú teda dané stretom násilne potlačenej tvorivej energie šesťdesiatych rokov a atmosféry od polovice osemdesiatych rokov, nesúcich sa v znamení gorbačovovskej perestrojky.

Autori, ktorí nasledujúce desaťročia určili podobu jednej línie prózy, začínali v druhej polovici osemdesiatych rokov (Peter Pišťanek, Dušan Taragel, Igor Otčenáš), ich texty vznikali parodickou komunikáciou, spochybňovaním textov literárnej tradície. Uplatnila sa v nich tendencia, pomenovaná (v súvislosti s Rudolfom Slobodom) v štúdiu Jenčíkovej a Zajaca: „Moment našej súčasnej stigmatizovanosti, simulovanosti života posledných desaťročí, vedúcej k brutalizácii života a úpadku elementárnej humánnosti.“⁹

Asi najvýraznejším momentom tohto obdobia, v mnohom nekorešpondujúcom s očakávaniami o „nástupe novej autentickej generácie“, ktorá prinesie do literatúry „nové vývinové kvality“, je skutočnosť, že podobu literatúry deväťdesiatych rokov výrazne utvárali autori etablovaní v polovici šesťdesiatych rokov.

⁷ ZAJAC, Peter: Slovenská literatúra deväťdesiatych rokov v obrysoch. In: *Host*, 2001, č. 5, s. 79.

⁸ MIKULA, Valér – MÁJEKOVÁ, Helena – MIKULOVÁ, Marcela: Prehľad dejín slovenskej literatúry. In: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 46.

⁹ JENČIKOVÁ, Eva – ZAJAC, Peter: Situácia súčasnej slovenskej literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 2, s. 64.

Okrem Rudolfa Slobodu je to Pavel Vilikovský – svoje kľúčové texty vydával od roku 1989. Ďalej Dušan Mitana, ktorého variovanie cortazárovsko-borgesovskej poetiky nezostalo, pokiaľ ide o generáciu prozaikov deväťdesiatych rokov, bez následkov. Výrazne podobu literatúry deväťdesiatych rokov spoluutvárali i prózy Pavla Hruza, Jána Johanidesa, Vincenta Šikulu, Ivana Kadlečíka, Dušana Duška, ale aj Stanislava Rakúsa (hoci debutoval až v polovici sedemdesiatych rokov, svoju výraznú novelu *Temporálne poznámky* vydal v roku 1993) či Lajosa Grendela. V kontexte poézie sa pre mladých autorov smerodajnou stala tvorba Osamelých bežcov (I. Štrpku, P. Repku, I. Laučíka), aj keď veľkú čitateľskú obľúbenosť získala tvorba Milana Rúfusa. To môže byť dôvodom, prečo prehľady a syntetické práce o literatúre po roku 1989 začínajú vôbec nie mladými autorami. Aj napriek tomu repríza „zlatých šesťdesiatych“ nenastala, rovnako ako nedošlo k výraznému „vývinovému“ zlomu.

V prípade autorov, ktorí vstúpili do slovenskej literatúry začiatkom deväťdesiatych rokov, udrie do očí predovšetkým ich solitérstvo, preferovaná exkludovanosť až autizmus (príznačne sa dominantným „hrdinom našich čias“ pre nadchádzajúce roky stáva outsider a dominantnou témou osamelosť), deklarovaný odpor k akémukoľvek náznaku autentickejšnosti v literatúre, akcentovanie herného princípu literatúry a vykonštruovanosti literárneho textu. Namiesto sugescie životného sveta v textoch deväťdesiatych rokov dominuje mystifikácia, irónia, paródia, ale aj experiment. Ostentatívne sa v nich kombinujú žánre a postupy vysokej a nízkej literatúry.

Platí to pre prozaické texty (tvorba T. Horvátha), rovnako aj pre poéziu (P. Macsovsky, M. Habaj). Pokusy vytvoriť generácie boli neúspešné, resp. spochybňovala sa ich spontaneita (viď prípad barbarskej generácie). Pojem generačného či skupinového zariadenia pôsobí vôbec v tomto období už prekonane, zdôrazňuje sa individuálny, resp. textový princíp.

Nádej na „otvorenie sa voči životnému svetu“, „objavovanie nových horizontov životných potencií a hodnôt“ sa teda nenaplnila, naopak, došlo k uzatváraniu sa do textu, resp. do vlastnej subjektivity (poviedky V. Ballu), čo v próze viedlo k absencii veľkého príbehu (dominantným žánrom sa tu stala poviedka), v poézii zas k sťaženej komunikácii a k vyhýbaniu sa akejkolvek zážitkovosti. Jedným zo základných dôvodov takejto tendencie sú dramatické zmeny, ku ktorým došlo v oblasti literárneho života, resp. menej honosne povedané literárnej prevádzky, ako aj v spoločenskom postavení literatúry.

Literatúra, prevádzkovaná v podmienkach tvorivej slobody, utrpela šok z marginalizácie, konfrontovala sa s poklesom spoločenskej prestíže, významu inštitúcií, akými sú nielen spisovateľské organizácie, ale tiež časopisy, ktoré ovplyvnili literárny život v minulých desaťročiach. Rovnako sa postupne marginalizovala funkcia, resp. postavenie literárnej kritiky.

Namiesto toho sa zvýraznila funkcia distribučných sietí, vydavateľstiev, prípadne vydavateľov venujúcich sa vydávaniu pôvodnej nekomerčnej literatúry (aj keď finančným zdrojom pre vydávanie pôvodnej literatúry naďalej ostáva štátny rozpočet). Do literárneho života sa dostali prvky enterteinterstva, mediálnej (seba)prezentácie, marketingu, p.r.-izmu (literárne večery, čítačky, krsty kníh), zo strany vydavateľa stúpol tlak na autora, aby sa prezentoval prostredníctvom turné, účasťou na literárnych festivaloch, na we-

bových stránkach. Začínajúci autori sa čoraz menej presadzovali na stránkach literárnych časopisov, uprednostňovali literárne súťaže. Čítanie pôvodnej, nekomerčne zameranej literatúry sa napriek vyvíjanému úsiliu začalo vnímať skôr ako „pozitívna deviácia“, než ako rozšírený jav.

Pôvodná slovenská literatúra sa začiatkom deväťdesiatych rokov naozaj stala sebestačným a samoregulujúcim organizmom, natoľko sebestačným a samoregulujúcim, že o ňu prestal byť záujem – s výnimkou ľudí, ktorí ju písali alebo sa ňou zaoberali profesijne. Poslednou knihou, ktorá ešte bola schopná v širšej verejnosti zarezonovať, bol Pišťankov román *Rivers of Babylon*.

Výrazného čitateľského ohlasu sa dostávalo aj knihám, ktoré môžeme ecovsky označiť ako produkty midcultu, texty, ktoré sa nevzdávajú umeleckých ambícií, no evidentne pracujú na tom, aby oslovili široký čitateľský okruh, napr. trendy témami alebo zjednodušeným traktovaním predložených tém či instantnými postupmi. Priekopníkmi v tejto oblasti sa stali Michal Hvorecký (predovšetkým románmi *Posledný hit*, *Plyš*, *Eskorta*), autor skrývajúci sa pod pseudonymom Matkin, štafetu po nich v posledných rokoch prebral Peter Bilý.

V napoly recesistickom, napoly zatrpknutom článku Poradca spisovateľa dneška z roku 1999, ktorý uzatváral diskusiu o literárnom živote v časopise *RAK*, uvedené tendencie zhrnul Peter Darovec. Okrem konštatovania „Do literárnej súťaže prispieva viac ľudí, ako je tých, ktorí si po jej skončení kúpia zborník víťazných prác“ tu nájdeme aj ilustrácie stavu, keď sa literatúra stala natoľko autonómnou, že už nesúvisí ani s literárnym životom, ktorý okolo nej zúri: „Dejiny literatúry deväťdesiatych rokov na tomto území budú dejinami literárnej prevádzky, ktorá si takmer vystačí aj bez literárnych textov.“¹⁰

Práve časopis *RAK*, ktorý vznikol roku 1996, prišiel s niekoľkými iniciatívami podniknúť diskusiu o literárnej situácii deväťdesiatych rokov. Hneď v jeho prvom čísle je bilančný článok Pavla Matejoviča *Viac odvahy k premýšľaniu*, výrazne odkazujúci na texty spojené so spomínanou budmerickou konferenciou.

Sumarizujúc očakávania, ktoré v nich odzneli, Matejovič hovorí o absencii „normálneho literárneho života“, ako aj o existencii „určitej formy nehybnosti“. Svoje úvahy uzatvára: „Tí, ktorí sa domnievali, že so zmenou politického systému nastanú i adekvátne kvalitatívne zmeny v literárnom živote, musia byť sklamaní. Musia byť sklamaní i tí, ktorí vkladali nádeje do mladej generácie a do s ňou spojených zmien hodnotových perspektív. Nenastal efekt šesťdesiatych rokov, nekonštituovali sa nové literárne smery (...), nevznikli generačné ani skupinové manifesty, nezrodil sa generačný časopis na spôsob *Mladej tvorby*. V tejto situácii sa ponúka možnosť siahnuť k starým, osvedčeným istotám, k autorom, ktorí sa v slovenskej literatúre etablovali v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch a ktorí majú ešte čo povedať. Mladá ponovembrová generácia zatiaľ nezareagovala na históriu ponúknutú príležitosť, nedokázala (...) osloviť“.¹¹

¹⁰ DAROVEC, Peter: Poradca spisovateľa dneška. Trinásť rád ako si žiť v slovenskej literatúre. In: *RAK*, roč. 3, 1999, č. 6, s. 60.

¹¹ MATEJOVIČ, Pavel: *Viac odvahy k premýšľaniu*. In: *RAK*, roč. 1, 1996, č. 1, s. 20.

Nielen tento text, ale aj diskusia, ktorá naň v nasledujúcom čísle časopisu nadviazala, zreteľne ukazuje, že etalónom pre hodnotenie literatúry rokov deväťdesiatych sa stali očakávania zdedené z rokov šesťdesiatych. Neboli zhodnocované ako samostatné obdobie, ktoré si hodnotiace kritériá priniesli so sebou, ale podliehali baconovským idolom. Znehybnenie, o ktorom P. Matejovič hovoril, sa prezentovalo ako absencia literárnych skupín, homogénnych literárnych generácií, manifestov, resp. polemík – teda udalostí, ktorým sa tradične v literárnohistorickom diskurze venovala pozornosť.

Otázkou by mohlo byť, či ono „znehybnenie“, o ktorom bola reč aj v neskorších úvahách o tomto literárnom období, sa nebude týkať apriórneho nastavenia odbornej reflexie, návyku na isté stereotypy, inštanície a inštitúcie, čo vlastne v diskusii Literatúra rokov deväťdesiatych – výnimočná alebo svoja?, ktorú ako reakciu na Matejovičov príspevok redakcia časopisu *RAK* zorganizovala, sformuloval V. Barborík: „Ak niektorí z nás pociťujú isté *rozpaky* nad súčasnou situáciou literatúry, možno sme svedkami dost' výnimočnej chvíle, keď sa tu niečo po dlhom čase celkom prirodzene rozpadá, upadá, pomaly stráca, rozplýva a prichádza svojou cestou niečo iné, to všetko bez nejakého zahriaknutia inštitúciou, mocou.“¹²

V uvedenej diskusii sa však ozývajú viaceré reminiscencie, ktoré akoby ráтали s reprízami toho, čo bolo – očakávanie prelomu v literatúre, ktorý mohol súvisieť s predpokladom, že nové literárne desaťročie, nastupujúce po zmene spoločenských paradigmat, priniesie nevyhnutne niečo nové alebo s milénárnou, resp. findesieclovskou náladou, ktorá sa pripomenula aj v iných syntetizujúcich výkonoch tohto obdobia (pozri štúdiu Peter Zajac: *Prelomové či svoje? Skica o slovenskej literatúre deväťdesiatych rokov*).

Všetky tieto predpoklady ešte kalkulovali s predstavou lineárneho literárneho vývinu, s predstavou, že istá kvantita vytvorí novú kvalitu – i to je vlastne jeden z príznakov, mátajúcich každého, kto sa podujme rekapitulovať literárne výkony posledných dvoch desaťročí.

Napriek všetkým rozpakom, frustráciám, ktoré tieto pokusy v ich aktéroch vyvolávali a vyvolávajú, nemožno obísť skutočnosť, že deväťdesiate roky nastolili v literatúre isté paradigmy, stav vecí pretrvávajúci do dnešných dní.

Stali sa možno prvým obdobím slovenskej literatúry bez ambície na vývin, obdobím konca dejinnosti, ktoré je suverénne heterogénne, disparátne, kde môžeme hovoriť iba o jednotlivých, dokonca solitérnych autorských výkonoch, ktoré sa nám len ťažko skladajú do súvislého obrazu, kompaktnej poetiky alebo generácie, a ktoré popri sebe viac-menej ľahostajne existujú.

Spomínanú heterogenitu a disparátnosť potvrdzuje aj podoba slovenskej literatúry roku 2000. Najvýraznejšie tendencie iniciované v deväťdesiatych rokoch sa buď uzavreli, alebo sa vyčerpali. Ak mnohých na sklonku minulého desaťročia desila sterilita, exkluzívnosť, autonómnosť autorských poetík, nastupujúce roky priniesli so sebou aj autorov, pokladaných za relevantných, u ktorých po poetike nie je ani stopy, ak za ňu nepokladáme nezlomnú vôľu písať. Súčasná literatúra prežíva ďalej v stave nehybnosti, ak ňou chápeme neprítomnosť teleologického pohybu od jednej kvalite k inej, novšej. To však

¹² Literatúra 90. rokov – výnimočná alebo svoja? In: *RAK*, roč. 1, 1996, č. 2, s. 30.

neznamená, že neprináša zaujímavé literárne texty. Nie sú však determinované príslušnosťou ku generácii, ani k skupinovej poetike. Nie je ich ambíciou nastoliť akúkoľvek tendenciu.

V takejto situácii literárnovedná, literárnohistorická reflexia môže iba prikladať na literárne texty rôzne rastre a skúšať, či im pomôžu artikulovať ucelenú skúsenosť s nimi, či ponúknuť adekvátne explanačný model literatúry. Zdá sa, že práve jej nastavenie, ktoré má v sebe pozostatky náležiacie do iných čias, býva zdrojom mnohých nedorozumení. Tie však napokon môžu súvisieť aj so súčasne často traktovaným spochybňovaním literárnohistorických diskurzov, resp. naratívnych diskurzov v humanitných vedách vôbec.

LITERATÚRA:

- DAROVEC, Peter: Poradca spisovateľa dneška. Trinásť rád si žiť v slovenskej literatúre. In: *RAK*, roč. 3, 1999, č. 6, s. 53 – 63.
- JENČÍKOVÁ, Eva – ZAJAC, Peter: Situácia súčasnej slovenskej literatúry. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 2, s. 45 – 71.
- Literatúra 90. rokov – výnimočná alebo svoja? In: *RAK*, roč. 1, 1996, č. 2, s. 19 – 32.
- MATEJOVIČ, Pavel: Viac odvahy k premýšľaniu. In: *RAK*, roč. 1, 1996, č. 1, s. 16 – 21.
- MIKULA, Valér – MÁJEKOVÁ, Helena – MIKULOVÁ, Marcela: Prehľad dejín slovenskej literatúry. In: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 17 – 48.
- ŠŤOVEC, Milan: Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 1, s. 29 – 43.
- ZAJAC, Peter: Slovenská literatúra deväťdesiatych rokov v obrysoch. In: *Host*, 2001, č. 5, s. 79 – 86.
- ZAJAC, Peter: Prelomové či svoje? Skica o slovenskej literatúre deväťdesiatych rokov. In: *OS – Fórum občianskej spoločnosti*, roč. 3, 1999, č. 2, s. 74 – 77.